

## Försvarsutskottets betänkande

1983/84:14

### om översyn av vapenfrilagen

I motion 1983/84:970 av Kerstin Ekman m. fl. (fp) yrkas att riksdagen hos regeringen begär en översyn av vapenfrilagen i enlighet med vad i motionen anförs.

Motionärerna anser att brister i det nuvarande förfarandet för prövning av ansökningar om vapenfri tjänst gör att unga män sätts i fängelse därför att de vägrar fullgöra värnplikten.

Med hänvisning bl. a. till att antalet bifallna ansökningar har minskat föreslår motionärerna att prövningsförfarandet avskaffas. I stället bör man enligt deras mening ha ett system som bygger på den sökandes egen förklaring.

#### Bakgrund

År 1978 beslutade riksdagen om en genomgripande förändring av vapenfrilagen (prop. 1977/78:159, FöU 28, rskr 371). Bl. a. vidgades möjligheterna att placera de vapenfria till utbildning och tjänstgöring. Med den nya lagstiftningen följde också en förenkling av prövningsförfarandet.

Under föregående riksmöte tog riksdagen ställning till motion 1981/82:1727 (fp) om översyn av vapenfrilagen. Motionen gällde bl. a. prövningsförfarandet och innehöll förslag om ett nytt system som skulle bygga på den sökandes skriftliga förklaring. I betänkande FöU 1982/83:3 anförde utskottet:

Det nuvarande prövningsförfarandet godtogs av riksdagen år 1978 under stor enighet. Förfarandet förenklades då enligt utskottets mening (FöU 1977/78:28 s. 22) "så långt detta är möjligt utan att man avstår från ett underlag för vapenfrinämndens prövning". Utskottet vidhåller denna uppfattning. Sådana ändringar som motionärerna föreslår bör inte genomföras. Motionen bör avslås i denna del.

På förslag av utskottet avtog riksdagen i december 1982 motion 1981/82:1727. Det system för ansökan och prövning som hade föreslagits i den motionen återkom som förslag i motion 1982/83:1792 (fp). Även den avtog (mars 1983). Samma förslag återkommer nu i motion 1983/84:970.

Andelen ansökningar om vapenfri tjänst som avslås av vapenfrinämnden framgår av följande tabell.

År	Avgjorda	Därav avskrivna	Bifallna	Avslagna	% Avslag
1977	2 180	195	1 205	780	35,8
1978	2 267	304	1 241	722	31,8
1979	3 514	359	2 613	542	15,4
1980	3 531	332	2 629	570	16,1
1981	4 546	334	3 515	697	15,3
1982	4 645	308	3 451	886	19,1
1983	4 155	306	2 957	892	21,4

Ett antal värnpliktiga som fått avslag av vapenfrinämnden anför besvär hos regeringen. Av dessa har regeringen under åren 1980–1983 varje år bifallit mellan 7 och 15 besvär. Nettoantalet avslagna ansökningar (NAA) och det antal av dessa som leder till värnpliktsvägran (AVV) framgår av följande tabell.

År	NAA	AVV	Värnpliktsvägran i % av NAA
1980	563	164	29,1
1981	689	163	23,7
1982	871	147	16,9
1983	880	92	10,5

### Utskottet

Utskottet påminner om att totalförsvaret är en angelägenhet för hela svenska folket. Det bygger på medborgarnas personliga insatser, som för vapenföra manliga medborgare grundas på allmän värnplikt. Vapenfrilagstiftningen är en undantagslagstiftning som syftar till att värnpliktiga under vissa förutsättningar skall kunna medges att delta i totalförsvaret utan att tjänstgöra inom försvarsmakten. Värnpliktig äger enligt 1 § vapenfrilagen få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring. "Om det kan antagas att bruk av vapen mot annan är så oförenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse att han icke kommer att fullgöra värnplikten".

Vapenfrinämndens prövningsförfarande innebär att den som söker vapenfri tjänst blir kallad till ett samtal med en utredare som nämnden har utsett. Vid samtalet får den sökande redogöra för sina motiv för ansökningen, sin syn på Sverige och dess försvar, m. m. Den sökande har att senare skriftligen bekräfta sin inställning till vapenbruk och förklara att han är beredd att fullgöra vapenfri tjänst. Han uppmanas att om möjligt inkomma med intyg från någon person som kan antas ha god kännedom om hans förhållanden.

Utskottet har inhämtat att utredarens kommentar angående den sökande ofta innebär en bedömning av om ansökningen uppenbarligen uppfyller

vapenfrilagens krav och därför bör bifallas. Om utredaren är osäker eller anser att ansökningen uppenbarligen inte uppfyller vapenfrilagens krav så framgår det av kommentaren varför utredaren gjort denna bedömning. Den sökande får alltid möjlighet att yttra sig över utredningen innan vapenfrinämnden prövar ett ärende där utredaren avstyrkt bifall. Utredarens kommentar utgör då ett underlag för den sökande, som där kan se skälen för avstyrkan och bemöta dessa skäl. Motionärerna hävdar att utredarnas kommentarer kan ge upphov till subjektiva värderingar. De nämner att det är närmare 300 personer som på detta sätt under ett kort samtal skall bilda sig en uppfattning om huruvida den personliga övertygelsen är tillräcklig för ett tillstyrkande av ansökan.

Beträffande nämndarbetet påpekar motionärerna att vapenfrinämnden sammanträder flera gånger varje vecka. Arbetet delas upp på de 6 ordinarie ledamöterna och de 18 suppleanterna. Eftersom det blir en skiftande sammansättning på nämnden vid de olika besluten blir utgången av ett ärendes behandling – hävdar motionärerna – beroende av vilken sammansättning nämnden hade vid det aktuella sammanträdet. Enligt motionärerna måste den sökande uppfatta detta som en rättsosäkerhet.

Enligt uppgifter som utskottet har inhämtat från vapenfrinämnden kan ökningen av antalet avslag hänga samman med en viss förändring av sökandegruppens sammansättning. Ett tecken på detta uppges vara att det blir alltmer vanligt med förtryckta ansökningsformulär till vapenfri tjänst, där den sökande bara behöver fylla i nummer och namn samt underteckna. Det uppges att ordförandena i nämnden är eniga om att antalet svårbedömda fall stadigt har ökat under det senaste året. Vidare påpekas att utredarkåren nu har minskats till ca 190 personer för att man därigenom skall få större stabilitet i utredningsfasen.

Utskottet vidhåller sin uppfattning om prövningsförfarandet. Utredningarna behövs för att vapenfrinämnden – i enlighet med 1978 års riksdagsbeslut – skall få ett underlag för sin prövning. Det förfarande som föreslås i den nu aktuella motionen och i tidigare motioner innebär att prövningen skulle överlämnas på intygslämnare och på den sökande själv. Utskottet vill inte tillstyrka en sådan ordning.

Beträffande motionärernas påstående att vapenfrinämndens sammansättning vid det aktuella sammanträdet påverkar ett ärendes avgörande räknar utskottet med att det – på samma sätt som i en domstol – finns utrymme för skilda bedömningar av nämndens ledamöter, särskilt som åtskilliga fall är svårbedömda. Samtidigt förutsätter utskottet att nämndens prövning helt grundar sig på vapenfrilagen och att en fast praxis eftersträvas.

Beträffande de statistiska uppgifter som har lämnats i det föregående konstaterar utskottet att det såväl antalsmässigt som procentuellt är allt färre prövningar enligt vapenfrilagen som efter avslagsbeslut resulterar i värnpliktsvägran.

Riksdagen bör inte begära en översyn av vapenfrilagen med den inriktning

som föreslås i motion 970. Med hänvisning till det anförda hemställer utskottet

att riksdagen avslår motion 1983/84:970.

Stockholm den 6 mars 1984

På försvarsutskottets vägnar

PER PETERSSON

*Närvarande:* Per Petersson (m), Olle Göransson (s), Åke Gustavsson (s), Göthe Knutson (m), Evert Hedberg (s), Olle Aulin (m), Ulla Eklund (c), Holger Bergman (s), Mats Olsson (s), Anita Bråkenhielm (m), Inge Carlsson (s), Ingvar Björk (s), Erik Olsson (m), Barbro Evermo (s) och Kerstin Ekman (fp).

### Reservation

Kerstin Ekman (fp) anser att utskottets anförande och hemställan bort ha följande lydelse:

Det svenska militära försvaret bygger på allmän värnplikt. Enligt 1 § värnpliktslagen (1941:967) är svensk man värnpliktig fr. o. m. det kalenderår under vilket han fyller 18 år t. o. m. det år under vilket han fyller 47 år.

Skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring enligt värnpliktslagen är emellertid inte undantagslös. Sedan länge har vi här i landet en lagstiftning som medger att den som hyser samvetsbetänkligheter mot sådan tjänstgöring i stället får fullgöra vapenfri tjänst. Enligt gällande lag (1966:413) om vapenfri tjänst kan värnpliktig få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring "om det kan antagas att bruk av vapen mot annan är så oförenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse att han icke kommer att fullgöra värnplikten". Den som fått sådant tillstånd kallas vapenfri tjänstepliktig (1 §).

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst i verksamhet som är betydelsefull för samhället under beredskap och krig. De vapenfria är därmed en betydelsefull resurs för totalförsvaret.

Vapenfri tjänstepliktig får inte åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten om han inte har förklarat sig villig till detta (4 §).

Det nuvarande prövningsförfarandet godtogs av riksdagen år 1978 efter förslag i proposition 1977/78:159. Propositionen syftade till en betydande liberalisering jämfört med vapenfriutredningens majoritetsförslag.

I propositionen beskrevs det framtida systemet. Enligt detta slopades utredningssamtal av det slag som fanns tidigare. Ansökan om vapenfri tjänst skulle fortfarande vara skriftlig och innehålla de skäl som sökanden ville åberopa samt hans önskemål om slag av tjänstgöring. Intyg och andra

handlingar som den sökande önskade åbetopa skulle bifogas ansökningsen.

När vapenfrinämnden fått in en sådan ansökan avsågs att den sökande skulle kallas till obligatoriskt samtal med en särskild utredningsman. Utredningsmannen borde därvid klargöra innebörden av vapenfrilagens förutsättningar för vapenfri tjänst. Den sökande borde vidare få information om den vapenfria tjänsten samt om konsekvenser av hans ställningstagande, bl. a. om tjänstgöringstidens längd och skyldigheten att fullgöra verksamhet inom totalförsvaret. Genom samtalet borde också klargöras hur lämplig och intresserad den sökande är för olika alternativ av vapenfri tjänst. Vidare borde den sökande ges möjlighet att redogöra för skälen till att han inte vill bruka vapen.

Efter detta samtal borde enligt propositionen den sökande ges en viss obligatorisk betänketid. Om han efter betänketiden stod kvar vid sin uppfattning, borde han skriftligen bekräfta att bruk av vapen mot annan är så oförenligt med hans allvarliga personliga övertygelse att han inte skulle komma att fullgöra värnplikten. Han borde också bekräfta att han är villig att fullgöra vapenfri tjänst och om möjligt förete intyg från person som kan antas ha god kännedom om den sökandes förhållanden.

Grundtanken i regeringsförslaget var att man skall "utgå från att ansökan är allvarligt menad. En sökande som på nyss angivet sätt bekräftat sin ansökan bör därför beviljas vapenfri tjänst såvida inte påtagliga skäl talar mot detta." Propositionen nämnde två sådana skäl – att det är fråga om uppenbara massansökningar och att det av omständigheterna klart framgår att vad sökanden egentligen eftersträvar är anstånd med militärtjänstgöringen.

Det i propositionen beskrivna prövningsförfarandet innebar att den enskildes bevisbörda för styrkande av den övertygelse han hävdar "inte behöver vara tung". Ett prövningsförfarande enligt denna modell innebar att man tror på den enskilde och att huvudvikten läggs vid att ge honom information innan han slutligt bekräftar sin ansökan.

Nu efteråt kan konstateras att i verkligheten genomfördes inte den modell som fanns beskriven i propositionen. Avvikelsen ligger i att utredningsmannen tillstyrker eller avstyrker den sökandes ansökan innan den överlämnas till vapenfrinämnden för prövning. Propositionen beskrev – med de ord som återgivits ovan – hur informationen skulle gå till och vilken roll utredningsmannen skulle ha. Det var en detaljerad beskrivning men där fanns inte något om att utredningsmannen skulle tillstyrka eller avstyrka. Genom att ha kvar detta moment från det gamla prövningsförfarandet hade man i praktiken inte genomfört den liberalisering som var avsedd i propositionen. Visserligen har praxis, i fråga om nämndens beslut, blivit liberalare efter den nya lagens införande men prövningsförfarandet som sådant är fortfarande i stort sett det gamla och inte det som angavs i propositionen.

Mot denna bakgrund måste slutsatsen bli att intentionerna bakom

riksdagens beslut inte har fullföljts.

Skälen mot prövningsförfaranden över huvud taget utvecklades i en reservation till vapenfriutredningen av Birger Möller (fp). Ett prövningsförfarande är knappast förenligt med principen att ingen far mot sin allvarliga personliga övertygelse tvingas göra tjänst inom det militära försvaret.

Att avskaffa det nuvarande prövningsförfarandet i enlighet med vad som anges i motion 1983/84:970 innebär inte att alla spärar mot vapenfri tjänst är borta. Fortfarande skulle krävas ett aktivt ställningstagande för vapenfri tjänst, ett obligatoriskt informationssamtal om lagens krav och tjänstgöringsalternativen, ett intyg som bekräftar ärligheten i vederbörandes inställning och skriftlig förklaring med specificerade krav om att lagens villkor är uppfyllda. Det krävs också enligt motionen villighet hos den som söker vapenfri tjänst att åta sig den tjänstgöringstid som gäller för sådan tjänst.

Alla hittills använda prövningsförfaranden har inneburit skönsmässiga avgöranden med en stor mängd marginalfall. Felaktiga beslut fattas därför, vilket framgår av att personer som har vägrats vapenfri tjänst själva efteråt visat sin övertygelse genom att vägra värnplikt och därmed dömts till fängelse.

Mot denna bakgrund finner utskottet att regeringen bör låta göra en översyn av förfarandet för prövning av ansökningar om vapenfri tjänst med den inriktning som framgår av motion 1983/84:970. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Med hänvisning till det anförda hemställer utskottet

att riksdagen med bifall till motion 1983/84:970 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört om en översyn av förfarandet för prövning av ansökningar om vapenfri tjänst.